

САМСОНОВА Лілія

E-mail: l.samsonova@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-7285-9549

к. е. н., старший викладач кафедри світової економіки
Київського національного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

БІЗНЕС-МОДЕЛІ ІНВЕСТУВАННЯ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІ СИСТЕМИ

Охарактеризовано основні агропродовольчі системи з огляду на їхні інвестиційні потреби, які є результатом нагромаджених проблем у сфері якості продуктів харчування, доступу до їжі, проблем голоду та ожиріння, незбалансованого харчування та проблем здоров'я нації. Встановлено, що принципи відповідального інвестування, які відносно недавно стали домінують у розвитку сільськогосподарських районів багатьох країн світу, зазвичай мають номінальний характер і нівелюються через реалізацію інвестиційних проєктів в агропромислові системи. Наведено приклади ефективного поєднання фінансових інтересів інвестора, соціально-економічних інтересів держави та локальних громад.

Ключові слова: бізнес-модель, інвестиційні проєкти, принципи відповідального інвестування, агропромислові системи, аутгровінг, контрактне фермерство, розподільче фермерство, спільні підприємства, фермерські альянси.

Самсонова Л. Бизнес-модели инвестирования в агропродовольственные системы. Охарактеризованы основные агропродовольственные системы с точки зрения их инвестиционных потребностей, которые являются результатом накопившихся проблем в сфере качества продуктов питания, доступа к пище, проблем голода и ожирения, несбалансированного питания и проблем здоровья нации. Установлено, что принципы ответственного инвестирования, ставшие относительно недавно доминантой в развитии сельскохозяйственных районов многих стран мира, обычно имеют номинальный характер и нивелируются при реализации инвестиционных проектов в агропромышленные системы. Приведены примеры эффективного сочетания финансовых интересов инвестора, социально-экономических интересов государства и локальных общин.

Ключевые слова: бизнес-модель, инвестиционные проєкти, принципы ответственного инвестирования, агропромышленные системы, аутгровінг, контрактное фермерство, распределительное фермерство, совместные предприятия, фермерские альянсы.

Постановка проблеми. Криза, що вплинула на продовольчу продукцію 2008 року, стала потужним поштовхом початку масштабного інвестиційного процесу в країнах, що розвиваються. Зростання цін на сировинні товари підштовхнуло внутрішній та іноземний приватний капітал інвестувати в сільськогосподарську галузь багатьох

країн Африки, Південно-Східної Азії тощо. Такі інвестиції мають як позитивний, так і негативний трансформативний вплив на громади, які живуть в місцях їх докладання. На початку великомасштабного інвестиційного процесу держава практично не контролювала приватний капітал. Однак таке поживлення інвестиційного процесу в країнах, що розвиваються, поступово призводить до негативного впливу на місцеві громади, починаючи від широкомасштабного примусового переселення людей і закінчуючи погіршенням стану навколишнього середовища.

У країнах, що розвиваються, велика частка сільського господарства в економіці має вирішальне значення для забезпечення життєдіяльності мільярдів людей. На економічне зростання в Україні безпосередньо впливає агропромисловий сектор, проте воно має переважно екстенсивний характер і майже не пов'язане ні з масштабними (в 2018 році 1,8 % загальних іноземних інвестицій спрямовано на сільське, лісове та рибне господарство та 1,73 % – у 2019-му) [1], ні з якісними інвестиційними процесами з боку іноземного інвестора. Відповідно виникає потреба у впровадженні передової міжнародної практики, що стимулюватиме приватного інвестора знаходити баланс між власним бізнес-інтересом і місцевими потребами. Попри те, що актуальність такої потреби є злободенною, уряди країн, що розвиваються, продовжують заохочувати подальше просування системності та порядку інвестиції в сільське господарство; й все це на тлі збільшення населення планети (за прогнозами, до 2050 року його кількість зросте як мінімум на 60 %) та попиту на продовольчі товари. Відповідальний підхід до інвестицій підвищує продуктивність, прибутковість і стійкість сільського господарства, яке має вирішальне значення для боротьби з бідністю та сприяє досягненню відповідних цілей сталого розвитку, спрямованих на викорінення голоду, забезпечення робочих місць і досягнення гендерної рівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиції в сільське господарство вважають позитивними, однак їхній фактичний і потенційний вплив на економіку, суспільство та окремих осіб створюють чинники, що мотивують інвесторів до відповідальності. Велику увагу такій тематиці приділяють міжнародні організації, зокрема: Комітет із всесвітньої продовольчої безпеки [2], Міжнародна фінансова корпорація [3], Організація економічного співробітництва та розвитку, Продовольча та сільськогосподарська організація [4; 6; 7], Агентство США з міжнародного розвитку [5]. Особливості інклюзивних бізнес-моделей і проєктам сільськогосподарського підряду (аутгроуінгу) присвячені праці закордонних вчених Н. Мінота, Л. Рончі [8], С. Гловера [9]. Проблематику відповідального інвестування розглядали Х. Мірза, З. Гудман, А. Агостіні [10], Л. Котула, Т. Бергер [11]. Вітчизняні науковці здебільшого зосереджені на дослідженні позитивних аспектів залучення іноземних інвестицій в економіку

України, однак низка вчених займається питанням негативного впливу інвестиційних процесів, як-от: О. Шаров [12], Т. Нагачевська, Н. Пластовець [13], К. Касянок [14].

Проте з огляду на складність, що виникла у взаємодії інвесторів з урядами та місцевими громадами, жоден із принципів не може запропонувати більше, ніж загальні рекомендації. Тому **метою** статті є висвітлення різних аграрних інвестиційних моделей у розрізі принципів відповідального інвестування в сільськогосподарський сектор.

Матеріали та методи. У статті застосовано методи наукового дослідження: аналіз, синтез, порівняння, групування, узагальнення. Методологічною основою стали офіційні документи міжнародних організацій, практичні та теоретичні публікації закордонних і вітчизняних вчених.

Результати дослідження. Вибір інвестора на користь тієї чи іншої бізнес-моделі залежить від широкого спектра факторів, утім дотримання «принципів відповідального інвестування в агропродовольчі системи» не є першим в цьому переліку. Відповідальне інвестування в агропродовольчі системи передбачає створення виробничих активів і формування капіталу, зокрема матеріального, людського і нематеріального, що має забезпечити продовольчу безпеку, харчування та сталий розвиток, зокрема нарощування обсягів виробництва та підвищення продуктивності праці; а також вимагає дотримання, захисту й розширення прав людини, включаючи поступову реалізацію права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки відповідно до Загальної декларації прав людини та інших міжнародно-правових документів, що стосуються прав людини.

Інвестування в агропродовольчі системи мають мультиполікативний вплив на суміжні сектори, як-от: сфера послуг або обробна промисловість; а отже опосередковано сприяють забезпеченню продовольчої безпеки та якісного харчування, а також розвитку економіки в цілому. Успішне інвестування передбачає використання комплексних підходів. Інвестиції в агропродовольчі системи не можливі без супутніх вкладень у суспільні блага й послуги, зокрема для розвитку інфраструктури та розширення можливостей надання послуг загального користування місцевими органами влади. До того ж життєздатність інвестицій в агропродовольчі системи залежить від функціонування екосистем і раціонального використання природних ресурсів. Тож, формуючи продуктивні агропродовольчі системи, важливо приділяти увагу питанню безпеки та охорони здоров'я людей, тварин і навколишнього середовища тощо.

Відповідальне інвестування в агропродовольчі системи ґрунтується на дотриманні 10 принципів, що затверджені Комітетом із всесвітньої продовольчої безпеки у 2014 році з метою забезпечення продовольчої безпеки та якісного харчування, підтримуючи, таким чином, поступову реалізацію прав людини на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки [2]. За кожним принципом закріплені перелік дій, необхідних для їхнього дотримання,

.....

пов'язаних із суб'єктами, що мають відношення до інвестицій в агропромислові системи, зокрема держава, міжурядові та регіональні організації, фінансові установи, донори і фонди, науково-дослідні організації, університети та організації, що займаються поширенням знань і передового досвіду, дрібні власники, комерційні підприємства, включаючи фермерські господарства, громадські організації, працівники та їхні організації, місцеве населення, організації споживачів.

У Порядку денному ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року дві перші цілі сталого розвитку стосуються проблеми ліквідації голоду та бідності. Здебільшого населення світу, що страждає від бідності та голоду, живе в сільських районах країн, що розвиваються, тож сільське господарство в цих районах має суттєве значення для досягнення зазначених планів. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації, в таких країнах сільськогосподарський сектор страждає від недоінвестування: державні інвестиції – менш ніж 10 %, приватні – менш ніж 3 % [15]. Отже, для знищення голоду та бідності в країнах, що розвиваються, варто істотно збільшувати потоки капіталу в агропродовольчі системи. На саміті ООН щодо сталого розвитку зазначено, що для досягнення перших двох цілей до 2030 року необхідно інвестувати в агропродовольчі системи світу близько 265 млрд дол. США на рік. Основна частина цих інвестицій – 140 млрд дол. США – має витратитися на сільське господарство та розвиток сільських районів [16]. Для досягнення цього показника варто збільшувати державні, приватні, внутрішні та іноземні інвестиції. Необхідно також залучати інвестиції фермерів і дрібних виробників (*small-scale producers*), які є основними інвесторами в сільське господарство.

Проте не всі види інвестицій однаково ефективні, деякі з них спричиняють значні ризики для всіх залучених сторін. Прикладом є великомасштабні придбання землі місцевими або закордонними інвесторами, що здійснені без комплексної перевірки та консультаційних погоджень з усіма зацікавленими сторонами. Такі заходи створюють складності для сільських громад, зокрема втрата земель і засобів існування, і не є корисними для інвестора. Тож для отримання загальної вигоди важливо забезпечити всі можливі інвестиції, посилити просування відповідальних інвестицій, задовольняючи потреби широкого кола стейкхолдерів, спільноти, фермерів та інвесторів.

Збільшення відповідальних інвестицій в агропромислові проекти – складне завдання, якому перешкоджає багато факторів. Сільськогосподарські та продовольчі інвестиційні проекти зазвичай спрямовані на підвищення прибутковості відповідних галузей (через зниження поточного споживання для збільшення майбутніх показників), а не на покращання якості продукції, виробленої цими галузями. Сільське господарство, стійкі продовольчі системи та стабільні показники прибутковості для інвесторів можна поєднати за умови відповідності інвестиційних рішень продовольчим системам. На *рис. 1* детально зображено фактори, що впливають на вибір харчових продуктів, вироблених і споживаних населенням конкретної країни, а

також інвестиційні можливості щодо поліпшення ситуації у сфері харчування. Проте жодна продовольча система не схожа на іншу; інвестиції варто адаптувати до конкретних умов, що вимагають наявності допоміжних елементів. Тож інвестиції мають відповідати рівню розвитку сільськогосподарського сектору й супроводжуватися поступовим «накопиченням» більш складних інвестицій.

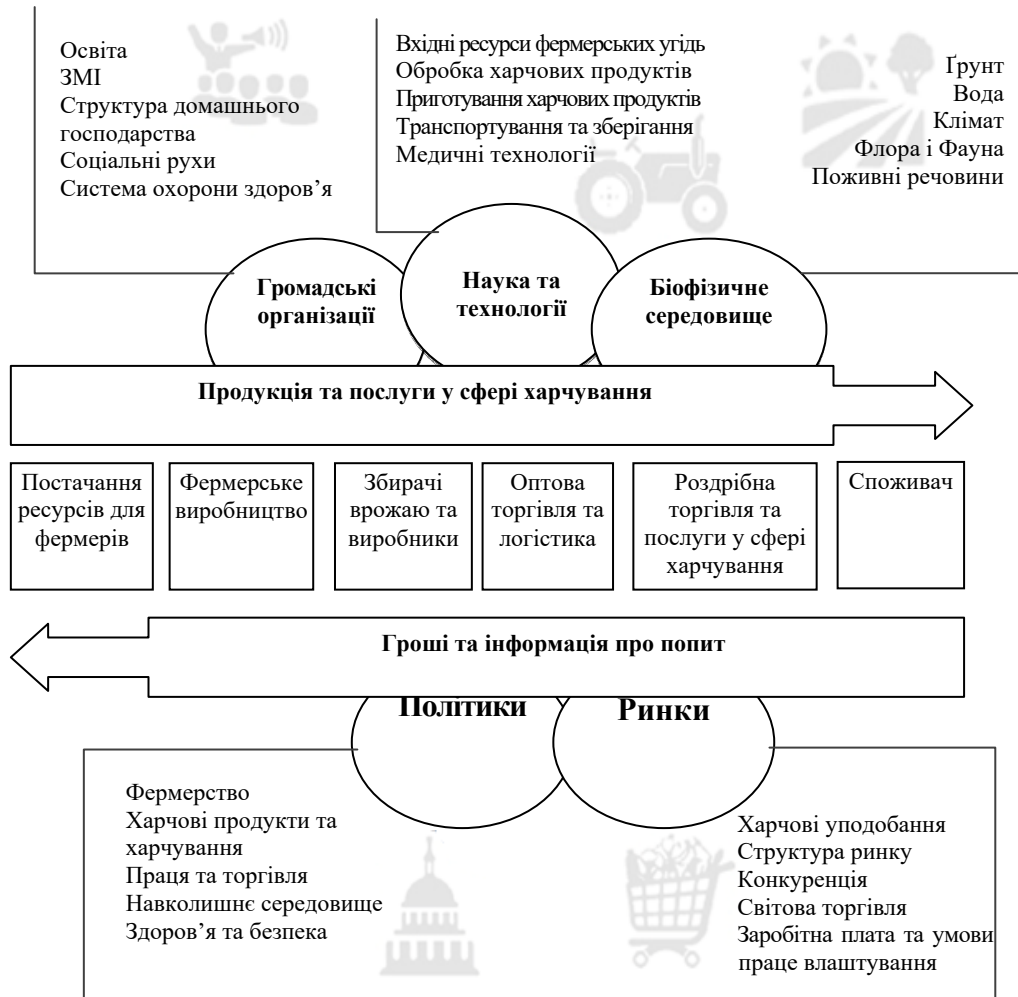

Рис. 1. Модель для оцінки впливу продовольчої системи [17]

Для визначення типів продовольчих систем використовують п'ять ключових показників: демографічні; продуктивність сільськогосподарського сектору; екологічна стійкість; наявність і різноманітність харчових продуктів; доступність продовольчих продуктів. Демографічні дані показують ступінь урбанізації в країні, тобто не лише перехід від сільського до міського способу життя та зміни в житті й споживанні продуктів харчування, а й зміни в харчових виробничо-збутових ланцюгах. Метою типології продовольчих систем є перехід від класифікації країн виключно на основі показників продуктивності (наприклад, ВВП) до детальнішої концептуалізації

продовольчих систем. Однак частка сільського господарства у ВВП корелює з типом продовольчої системи. Розуміння основних особливостей кожної окремої продовольчої системи допомагає співвідносити зазначені інвестиції з бажаними результатами. У *табл. 1* наведено характеристики п'яти найпоширеніших серед країн світу видів продовольчих систем.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика найпоширеніших продовольчих систем

Тип продовольчої системи	Характеристика системи	Країни	Частка с/г у ВВП, %
1. Промисловий	Широкий діапазон продуктивності сільськогосподарського сектору та викидів в еквіваленті CO ₂ , високий ступінь урбанізації, низька залежність від основних продовольчих сільськогосподарських культур (поставок базових продуктів харчування)	Австралія, Данія, Канада, Корея, Ліван, США, Швеція	2–3
2. Змішаний	Помірна продуктивність сільськогосподарського сектору, низький рівень викидів, нижчий рівень урбанізації, низька залежність від основних продовольчих сільськогосподарських культур	Барбадос, Болгарія, Угорщина, Німеччина, Італія, Швейцарія, Естонія	3–5
3. Перехідний	Рівень урбанізації такий самий, як за системою 2, проте набагато нижчий рівень продуктивності сільськогосподарського сектору, велика залежність від основних продовольчих сільськогосподарських культур і вища частка бюджету, яка відведена на придбання продовольства	Бразилія, Гайана, Маврикій, Малайзія, Україна, Еквадор	9–11
4. Що розвивається	Нижчий рівень урбанізації та продуктивності сільськогосподарського сектору в порівнянні з системами 1–3, низький рівень викидів в еквіваленті CO ₂ , велика залежність від основних продовольчих сільськогосподарських культур	Гондурас, Камерун, Китай, Намібія, Таїланд, Узбекистан	до 20
5. Сільський	Найнижчий рівень урбанізації і продуктивності сільськогосподарського сектору, низький рівень викидів в еквіваленті CO ₂ , найбільша залежність від базових продуктів харчування та найвища частка в бюджеті, яка відведена на придбання продовольства	Бангладеш, Індонезія, Непал, Сенегал, Ефіопія	до 30

Джерело: складено автором на основі [18].

Аналізуючи показники, які представлені в *табл. 1*, варто зазначити, що наведені дані асоціюються з певною продовольчою системою конкретної країни; навіть якщо країни мають однакові типи продовольчої системи, в результатах у сфері харчування є значні відхилення. Крім того, характеристика продовольчих систем на рівні країн призводить до їхнього надмірного групування та, як наслідок, не враховуються важливі державні розбіжності, що найкраще визначені внаслідок аналізу ланцюгів поставок різних товарів.

У країн, що переходять від сільського до промислового типу, раціон харчування стає різноманітнішим, разом з тим збільшується частка споживання упакованих харчових продуктів, що пройшли технологічну обробку, та білка всіх видів, особливо тваринного. Спостерігається зменшення залежності від базових харчових продуктів і, зазвичай, менша волатильність цін на них. Частки бюджетів домашніх господарств, відведених на придбання харчових продуктів, знижуються з 50 % або більше в країнах з сільськими продовольчими системами до менш ніж 20 % у країнах з промисловими продовольчими системами. Недостатнє харчування та ожиріння (полярні тягарі в порушенні харчування) співіснують у всіх країнах тією чи іншою мірою, але особливо помітні в країнах із продовольчими системами 3–5.

Країни з сільськими та продовольчими системами, що розвиваються, згідно з типологією, відносять до країн із низьким рівнем доходів населення. Попри те, що недоїдання залишається одним з головних питань у таких країнах, у деяких із них можуть переважати проблеми надлишкової ваги та ожиріння, що потребує термінових змін у продовольчій системі та в умовах харчування населення. Цим країнам необхідні найрізноманітніші інвестиції, особливо в розвиток інфраструктури та підвищення продуктивності сільського господарства, а також стратегії заохочення виробництва різновидів харчових продуктів для населення завдяки розвитку виробничо-збутових ланцюжків або виробництва на рівні домашніх господарств. Здебільшого такі інвестиційні заходи в довгостроковій перспективі можуть поліпшити ситуацію в економіці та сільському господарстві країни.

Крім того, в порівнянні з рівнем доходів населення цих країн та обсягами інвестицій, що необхідні в більш розвинених країнах, такі заходи вимагають досить значного інвестиційного капіталу. І навпаки, в країнах із перехідною продовольчою системою раціон харчування з розумною часткою свіжих продуктів і білкової їжі вже доступний, споживання упакованих харчових продуктів зростає, проте ще зберігаються осередки недоїдання та проблема відставання дітей у зрості. Інвестиції в продовольчі системи таких країн мають бути спрямовані передусім на розвиток виробничо-збутових ланцюжків корисних харчових продуктів поза базовим асортиментом, особливо розв'язання проблем на етапі післязбиральної обробки, що поліпшить загальну продуктивність галузі, а також підвищить обізнаність про

.....

корисні для здоров'я харчові продукти і їхню доступність. Деякі з необхідних рішень можуть бути дорогими, але в середньому вони коштують менше, ніж інвестиції в інфраструктуру. Отже, перехідні продовольчі системи, зазвичай, відрізняються широким асортиментом і доступністю харчових продуктів, проте вимагають інвестицій, спрямованих на якісні зміни в економіці та охороні здоров'я.

Промислові та змішані продовольчі системи потребують інвестиційних заходів, спрямованих на підвищення узгодженості загальної державної політики із завданням у сфері харчування та охорони здоров'я, зокрема підтримка виробництва різноманітних продуктів замість обмеженого асортименту злакових культур. Варто провести політичні та нормативно-правові заходи щодо мотивації здорової споживчої поведінки та обмеження деяких промислових практик й економічних сил. Ці зміни не матимуть значних фінансових витрат, проте можуть являти політично складне завдання.

Зацікавленість у підвищенні якості харчування та спрощенні доступу локального населення до продуктів для потенційного інвестора є скоріше номінальним, ніж реальним мотивом здійснення інвестицій в агропромислові системи, особливо в країнах, що розвиваються. Як виняток – інвестиції державного сектору, що спрямовані на досягнення визначеного рівня впливу на розвиток, як-от: створення робочих місць, розширення прав і можливостей жінок або розвиток експорту окремого виду продукції.

Сільськогосподарські інвестиційні проєкти реалізують через різні бізнес-моделі, що відрізняються між собою аспектами права власності та контролю над ресурсами (зокрема землею), а також тим, як розподіляються ризики й прибутки між вигодоотримувачами. У *табл. 2* наведено характеристику найпоширеніших бізнес-моделей сільськогосподарських інвестиційних проєктів. Іноді виокремлюють ще один вид, але він є поєднанням двох або більше бізнес-моделей із зазначених шести.

На вибір бізнес-моделі інвестування безпосередньо впливають закони та звичаї країни, пов'язані з землеволодінням і землекористуванням. Якщо умови використання землі обмежують інвестора в праві володіння та/або розміщення місцевих фермерів дуже щільне, інклюзивні моделі є актуальнішими. За умов, коли землю можна взяти в довгострокову оренду чи навіть викупити, інклюзивні моделі нівелюються, проте мало вірогідності, що земель для інвестування буде достатньо чи вони знаходитимуться у вільному доступі. Дослідження міжнародних організацій виявили суттєві порушення прав локальних мешканців, яких переселено через продаж земельних ділянок іноземним інвесторам, у цьому разі місцеві жителі втратили не лише джерела доходів, а й домівки. Тож уряди країн-реципієнтів та інвестори повинні знайти консенсус у виборі моделей інвестування, що дасть змогу досягти кращих показників розвитку та дохідності.

**Найпоширеніші бізнес-моделі
сільськогосподарських інвестиційних проєктів**

Бізнес-модель	Характеристика
Фермерство на основі повної власності	Інвестор має повний контроль над ресурсами та виробництвом на основі 100 % права власності або довгострокового лізингу (50 і більше років). Виробництво зазвичай є механізованим, а великі обсяги земельних угідь дають змогу використовувати переваги «ефекту масштабу». Такий вид бізнес-моделі не передбачає участь дрібних акціонерів, створює для локальних громад робочі місця. Однак обмежує доступ місцевих жителів до земельних активів та інших ресурсів, що призводить до конфлікту інтересів
Аутгровінг	Місцеві фермери (зазвичай невеликі господарства) укладають угоду з великими закупівельниками на постачання певної кількості продукції з чітко встановленими якісними характеристиками та датами постачання. За фермерами зберігається право власності на земельні ділянки, проте закупівельники можуть надавати фермерам послуги або технології з подальшим вирахуванням їх вартості з ціни продукції. Модель аутгровінгу можна поділити на п'ять видів: <i>централізований</i> – інвестор має високий рівень контролю над процесом виробництва, використовується в сферах вирощування овочів, тютюну, чаю та у виробництві цукру; <i>осередок аутгровінгу</i> – інвестор має своє виробництво, яке використовує для навчання місцевих фермерів та нівелювання ризиків, пов'язаних з поставками; <i>багатосторонні домовленості</i> – декілька незалежних компаній координують виробництво, надаючи різні послуги для фермерів, як-от: банківські, послуги з технічної підтримки та управлінські – такий вид найпоширеніший у розвиненому середовищі, де виробництво координує декілька інвесторів; <i>неформальний</i> – незначні за обсягом контракти між інвестором та різними фермерами на постачання сезонної продукції; <i>посередницький</i> – посередник забезпечує інвестора продукцією, викуповуючи у невеликих фермерствах і доставляє її на виробництво
Управлінське та лізингове контрактне фермерство	Інвестор обробляє землю, що належить окремим людям чи місцевій громаді, забираючи всю продукцію собі. За договором лізингу інвестор сплачує фіксовану суму орендодавцю; договір на управління передбачає розподілення прибутків, що стимулює власників земельних ділянок до активної співпраці

Бізнес-модель	Характеристика
Розподільче фермерство	Така схема є різновидом «управлінське та лізингове контрактне фермерство», коли невеликі фермерські господарства обробляють землю інвестора під його пильним наглядом; зазвичай інвестор надає таким господарствам різні послуги, наприклад іригація. Часто використовують для навчання місцевого фермерства і можуть бути побудовані за принципом фіксованої оплати чи розподілення прибутків. Перевагою цієї бізнес-моделі є те, що місцеві фермери отримують доступ до землі (що зменшує конфлікти); навчання та підтримка з боку інвестора підвищує їхню продуктивність; інвестор зосереджує більше ресурсів на створення доданої вартості та маркетингу, а не на процесі виробництва. Ця модель вимагає дуже високих стандартів виробництва
Спільне підприємство	Два чи більше незалежних підприємств, наприклад, інвестор та фермерське господарство, створюють спільне підприємство, де прибутки та ризики розподіляються відповідно до частки кожного з них у цьому підприємстві. При цьому кожне підприємство залишається незалежним від іншого, а відносини між сторонами можуть мати вигляд партнерства або акціонерів
Фермерські альянси	Така модель відноситься до інкорпорованих бізнес-структур, в яких групи фермерів формалізують свої відносини у вигляді альянсів та об'єднують свої активи для розширення бізнес-можливостей. Такі альянси категоризують як асоціації, трасти, кооперативи, партнерства або компанії

Джерело: складено автором на основі [19].

Деякі бізнес-моделі вимагають від місцевого населення певного рівня знань для інтеграції у виробничий процес. Часто виникає ситуація, коли локальні працівники не здатні забезпечити відповідний рівень очікуваних показників врожайності та якості. У цьому разі інвестору варто адаптувати плани та очікування до місцевого потенціалу, така стратегія визначає положу траєкторію розвитку на відміну від тієї, де інвестор несе повну відповідальність за все виробництво. Тож, здебільшого бізнес-моделі мають передбачати витрати на навчання робітників.

На вибір бізнес-моделі суттєво впливає спосіб ведення бізнесу. Вертикально-інтегрована структура вимагає жорстку кооперацію від учасників процесу створення доданої вартості, дотримання стандартів якості та безперебійну координацію. Технічні інновації у сферах механізації, біологічного контролю, насіння та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) впливають на бізнес-функції. Завдяки їхньому впливу на те, як суб'єкти можуть взаємодіяти між собою, ці інновації створюють можливості для розгляду альтернативних бізнес-

моделей. Інколи собівартість виробництва продукції, на яку впливають витрати, що пов'язані з впровадженням тієї чи іншої бізнес-моделі, є ключовим фактором під час вибору способу інвестування, а вплив решти чинників є побічним. Якщо законодавство країни забезпечує виконання договорів, інвестори, швидше за все, розглядатимуть інклюзивні бізнес-моделі, однак, якщо таке забезпечення є слабким, інвестори прагнуть максимально контролювати виробництво для управління ризиком закупівель.

У таких підходах і виявляється критичний дисонанс між інвестором, державою та місцевим населенням. Утім є приклади успішного поєднання локальних потреб соціально-економічного розвитку та інвестиційних бізнес-моделей. Зокрема є змішана модель *built for purpose*. За нею операції з постачання частини сировини здійснює ключове підприємство інвестора з землі, що знаходиться у власності чи лізингу, а частину вирощують дрібні фермери на власній землі. Інвестор робить вклади, надає послуги, субсидує обладнання для дрібних фермерів. Витрати інвестора у цьому разі відшкодовуються за рахунок тієї продукції, яку фермери постачають на виробництво. У допомогу компанії, що обслуговує комерційний напрям бізнесу (вирощування, закупки, переробка та маркетинг), інвестор засновує неприбуткову некомерційну організацію, щоб допомогти вирішити більш широкі обмеження розвитку для тих аутгроверів, які також виробляють різноманітні харчові культури. Така організація надає низку висхідних та низхідних соціально-економічних послуг, які є супутніми комерційним відносинам між інвестором та фермерами. Ці послуги допомагають фермерам у їхній загальній діяльності. Висхідні послуги включають розробку центрів інформаційно-комунікаційних технологій для розповсюдження та обміну знаннями про практики сталого сільського господарства й удосконалених технологій, а також центр демонстраційного фермерського господарства, в якому дрібні фермери отримують знання про вирощування органічних харчових культур та інтегровані системи сільського господарства. Для забезпечення низхідних аспектів доступу до ринку неприбуткові організації створюють супермаркети чи ресторани, щоб вироблена продукція, яка не реалізована переробником, безпосередньо продавалася кінцевому споживачу. Метою цього є зміцнення місцевого ланцюга харчування та задоволення зростаючого локального попиту.

Висновки. Широкий спектр бізнес-моделей реалізації інвестиційних проєктів в агропромислові системи, з одного боку, створює можливість вибору, а з іншого – кожна з них має негативні наслідки їхнього впровадження. Такі наслідки мають різні рівні та тривалість впливу, починаючи з контракту, який закріплює асиметрію влади між інвестором і фермером: виняткове право інвестора на встановлення цін (інколи нижче ринкових), застосування жорстких строків

постачання (а в результаті їхнього недотримання – стягнення великих сум пені), непряма експлуатація робочої сили та виснаження активів фермера, кредитування за завищеними відсотками тощо. Дисбаланс влади між дрібними фермерами та великими інвесторами може призвести до несправедливих угод, що підкреслює важливість переговорів щодо умов контрактів і майбутньої взаємодії.

Наразі немає єдиної бізнес-моделі, яка водночас поєднувала б інтереси та максимізувала вигоди всіх зацікавлених сторін. «Ідеальна» справедливість може бути недосяжною: напруженість між інтересами суспільства та інвесторів – максимізація вигод для дрібних фермерів і мінімізація витрат інвесторів – у поєднанні з базовим дисбалансом влади може ускладнити досягнення того, що загалом сприймається як справедлива угода.

Однак під егідою міжнародних організацій та у розрізі екологічних катастроф «варварське» мислення інвесторів починає змінюватися та адаптуватися до принципів відповідального ведення бізнесу в країнах-реципієнтах. Разом з фінансовою підтримкою міжнародних фондів інвестори почали адаптувати бізнес-моделі до соціально-економічних потреб локального населення шляхом розбудови супутньої інфраструктури виробничого процесу. Органи державної влади країн, що приймають, можуть безпосередньо впливати на прискорення позитивних процесів, зокрема у популяризації політики, що надає перевагу бізнес-моделям, які приносять користь локальній громаді та відновлюють баланс влади між інвесторами та дрібними фермерами.

Перспективами подальших досліджень мають стати сфера теоретичного формулювання та практична реалізація найоптимальніших моделей інвестування, спрямованих на формування стійких агропродовольчих систем з урахуванням різноманітних контекстів локального та національного масштабу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України/з України за видами економічної діяльності (за періоди з початку року, щоквартально). Державна статистична служба України. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Principles for Responsible Agriculture and Food Systems. Committee on World Food Security. 2014. URL: <http://www.fao.org/cfs/home/activities/rai/en>.
3. Performance Standards on Environmental and Social Sustainability. International Finance Corporation. 2012. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/sustainability-at-ifc/publications/publications_handbook_pps.
4. Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains. OECD-FAO. 2016. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/rbc-agriculture-supply-chains.htm>.

5. Responsible Land-Based Investment: Practical Guide for the Private Sector. USAID. 2015. URL: <https://www.land-links.org/2014/10/e-consultation-responsible-land-based-investment-a-practical-guide-for-the-private-sector>.
6. Principles for responsible agricultural investment that respects rights, livelihoods and resources (PRAI). UNCTAD, FAO, IFAD, World Bank. 2012. URL: <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/G-20/PRAI.aspx>.
7. Vhugen D. Responsible governance of tenure: a technical guide for investors. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2016. URL: <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf>.
8. Minot N., Ronchi L. Contract farming: risks and benefits of partnership between farmers and firms. *Viewpoint: public policy for the private sector*. 2015. No 344.
9. Glover S., Jones S. Can commercial farming promote rural dynamism in sub-Saharan Africa? UNU-WIDER. 2016. URL: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/wp2016-120.pdf>.
10. Mirza H., Goodman Z., Agostini A. Responsible Agricultural Investment: Drawing upon Best Practices in Existing Initiatives. *Transnational Corporations Journal*. 2015. No 22.
11. Berger T., Cotula L. Improving Accountability in Agricultural Investments: Reflections from Legal Empowerment Initiatives in West Africa. International Institute for Environment and Development. 2017.
12. Шаров О. М. Питання стратегії залучення прямих іноземних інвестицій у контексті дотримання інтересів економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 41-50.
13. Нагачевська Т. В., Пластовець Н. С. Особливості іноземного інвестування на різних стадіях глобального виробничо-збутового ланцюга агробізнесу. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2015. № 8 (173). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osoblivosti-inozemnogo-investuvannya-na-riznih-stadiyah-globalnogo-virobnicho-zbutovogo-lantsyuga-agrobiznesu>.
14. Мельник Т. М., Касянок К. Г. Проблеми залучення та використання міжнародних інвестицій в економіці України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 1. С. 253-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2017_1_25.
15. Global Trends in GDP, Agriculture Value Added, and Food-Processing Value Added. FAOSTAT. 2017. URL: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-economic/credit>.
16. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. ООН. 2018. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>.
17. Нешейм М. К. Модель для оцінки впливу продовольчої системи. Інститут медицини США. 2015.
18. Выбор инвестиционных решений для формирования более устойчивых продовольственных систем. Постоянный комитет системы Организации Объединенных Наций по вопросам питания. 2016. URL: <https://www.unscn.org/uploads/web/news/document/web-Discussion-Paper-2-RU.pdf>.

19. Responsible Agricultural Investment (RAI): Knowledge into Action Notes series. The World Bank. – 2018. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/publication/responsible-agricultural-investment>.

Samsonova L. Business models of investments in agro-food systems.

Background. *The 2008 food price crisis was a powerful impetus for launching a large-scale investment process in developing countries. However, the revitalization of the investment process has gradually caused a negative impact on local communities. Although the urgency of providing best international practices that encourage a private investor to find a balance between their own and local interests is urgent, governments of the countries continue to encourage further investments, deprived of clarity, consistency and order, in the field of agriculture.*

Analysis of recent research and publications. *International organizations, such as the Committee on World Food Security, the Organization for Economic Co-operation and Development, the Food and Agriculture Organization, pay considerable attention to this issue.*

The purpose of the article is to provide contextual guidance, practical advice on the possibilities of different investment models in the context of the principles of responsible investment in the agricultural sector.

Materials and methods. *The following scientific research methods have been applied: analysis, synthesis, comparison, grouping, generalization. Official papers of international organizations, practical and theoretical publications of foreign scientists were used in the article.*

Results. *The article describes the basic agro-food systems in view of their investment needs, which are the result of accumulated problems in the areas of food quality, food access, hunger and obesity problems, unbalanced nutrition and health problems of the nation. The principles of responsible investment, which have recently become dominant in the development of agricultural areas in many countries around the world, are usually nominal in nature and are leveled by the implementation of investment projects. The article gives examples of effective combination of investor financial interests, socio-economic interests of the state and local communities.*

Conclusion. *The problems associated with responsible investment in agro-industrial systems are still quite acute at this stage. However, with the assistance of international organizations, the first steps have been taken to overcome the asymmetry of power between the investor and the local communities of the recipient countries.*

Keywords: business model, investment projects, principles of responsible investment, agro-industrial systems, outgrowing, contract farming, distributive farming, joint ventures, farmer alliances.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.

REFERENCES

1. Prjami investycii' (akcionernyj kapital) v ekonomici Ukrainy / z Ukrainy za vydamy ekonomichnoi' dijal'nosti (za periody z pochatku roku, shhokvartal'no). Derzhavna statystychna sluzhba Ukrainy [Direct investments (share capital)

- in the economy of Ukraine / from Ukraine by types of economic activity (for the periods from the beginning of the year, quarterly). State Statistical Service of Ukraine]. (2019). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Principles for Responsible Agriculture and Food Systems. Committee on World Food Security. (2014). Retrieved from <http://www.fao.org/cfs/home/activities/rai/en> [in English].
 3. Performance Standards on Environmental and Social Sustainability. International Finance Corporation. (2012). Retrieved from https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/sustainability-at-ifc/publications/publications_handbook_pps [in English].
 4. Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains. OECD-FAO. (2016). Retrieved from <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/rbc-agriculture-supply-chains.htm> [in English].
 5. Responsible Land-Based Investment: Practical Guide for the Private Sector. USAID. (2015). Retrieved from <https://www.land-links.org/2014/10/e-consultation-responsible-land-based-investment-a-practical-guide-for-the-private-sector> [in English].
 6. Principles for responsible agricultural investment that respects rights, livelihoods and resources (PRAI). UNCTAD. FAO. IFAD. World Bank. (2012). Retrieved from <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/G-20/PRAI.aspx> [in English].
 7. Vhugen, D. (2016). Responsible governance of tenure: a technical guide for investors. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Retrieved from <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf> [in English].
 8. Minot, N., & Ronchi, L. (2015). Contract farming: risks and benefits of partnership between farmers and firms. *Viewpoint: public policy for the private sector*, 344 [in English].
 9. Glover, S. & Jones, S. (2016). Can commercial farming promote rural dynamism in sub-Saharan Africa? UNU-WIDER. Retrieved from <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/wp2016-120.pdf> [in English].
 10. Mirza, H., Goodman, Z., & Agostini, A. (2015). Responsible Agricultural Investment: Drawing upon Best Practices in Existing Initiatives. *Transnational Corporations Journal*, 22 [in English].
 11. Berger, T. & Cotula, L. (2017). Improving Accountability in Agricultural Investments: Reflections from Legal Empowerment Initiatives in West Africa. International Institute for Environment and Development. [in English].
 12. Sharov, O. M. (2015). Pytannja strategii' zaluchennja prjamyh inozemnyh investycij u konteksti dotrymannja interesiv ekonomichnoi' bezpeky derzhavy [Issues of foreign direct investment attraction strategy in the context of respecting the economic security interests of the state] *Strategichni priorityty – Strategic priorities*, 1 (34), 41-50 [in Ukrainian].
 13. Nagachevs'ka, T. V., & Plastovec', N. S. (2015). Osoblyvosti inozemnogo investuvannja na riznyh stadijah global'nogo vyrobnycho-zbutovogo lancjuga agrobiznesu [Features of foreign investment at different stages of the global agribusiness production and supply chain]. *Visnyk Kyivs'kogo nacional'nogo universytetu im. Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 8 (173). Series: Economics. Retrieved from

- <https://cyberleninka.ru/article/n/osoblivosti-inozemnogo-investuvannya-na-riznih-stadiyah-globalnogo-virobnicho-zbutovogo-lantsyuga-agrobiznesu> [in Ukrainian].
14. Mel'nyk, T. M., & Kasjanok, K. G. (2017). Problemy zaluchennja ta vykorystannja mizhnarodnyh investycij v ekonomici Ukrai'ny [Problems of attraction and use of international investments in the economy of Ukraine]. *Marketyng i menedzhment innovacij – Marketing and innovation management*, 1, 253-270. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2017_1_25 [in Ukrainian].
 15. Global Trends in GDP, Agriculture Value Added, and Food-Processing Value Added. FAOSTAT. (2017). Retrieved from <http://www.fao.org/economic/ess/ess-economic/credit> [in English].
 16. Peretvorenja nashogo svitu: Porjadok dennij u sferi stalogo rozvytku do 2030 roku. OON [The transformation of our world: an Agenda for sustainable development until 2030.UN]. (2018). Retrieved from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html> [in Ukrainian].
 17. Neshejm, M. K. (2015). Model' dlja ocinky vplyvu prodovol'choi' systemy. Instytut medycyny SShA [A model for assessing the impact of the food system. US Institute of Medicine] [in Ukrainian].
 18. Vybor investicionnyh reshenij dlja formirovanija bolee ustojchivyh prodovol'stvennyh sistem. Postojannyj komitet systemy Organizacii Obedinennyh Nacij po voprosam pitaniya [The choice of investment decisions to create more sustainable food systems. The United Nations Standing Committee on Nutrition]. (2016). Retrieved from <https://www.unscn.org/uploads/web/news/document/web-Discussion-Paper-2-RU.pdf> [in Russian].
 19. Responsible Agricultural Investment (RAI): Knowledge into Action Notes series. The World Bank. (2018). Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/publication/responsible-agricultural-investment> [in English].